

JUGOSLOVENSKI JEVREJI U DRUGOM SVETSKOM RATU

Istorija jugoslovenskih Jevreja u Drugom svetskom ratu obeležena je ne samo genocidom koji je nad njima izvršen od strane okupacionih snaga nacističke Nemačke i marionetske Nezavisne Države Hrvatske, nego i njihovim učešćem i doprinosom narodnooslobodilačkoj borbi i pobedi nad fašizmom.

U poređenju sa drugim narodima Jugoslavije, Jevreji su pretrpeli relativno najveće gubitke. Od preko 81.000 jugoslovenskih Jevreja (0,5% jugoslovenskog stanovništva 1941. godine), rat je preživelo svega oko 15.000, dok je od oko 3.000 jevrejskih izbeglica u Jugoslaviji preživela samo nekolicina. Genocid je izvršen planski i sistematski, uz sprovođenje principa kolektivne odgovornosti, što je na Jevreje delovalo posebno obeshrabrujuće. Mogućnost da neko pokuša da sprovede uništenje celog jednog naroda delovala je sama po sebi nestvarno. Najveći broj Jevreja bio je nastanjen u gradovima i bilo je relativno lako sprovesti njihovo registrovanje i kontrolu. Posle interniranja i ubijanja Jevreja muškaraca, uništavane su i njihove porodice. Nisu uništavani samo jevrejski životi, nego i njihovi hramovi, kulturni spomenici, groblja, a pokretna i nepokretna imovina je opljačkana.

Tokovi genocida nad Jevrejima u pojedinim područjima podeljene Jugoslavije vodili su ka jednom cilju, ali se ipak jasno razlikuje genocid izvršen na pojedinim okupiranim područjima (nemačkom, mađarskom i bugarskom) i na teritoriji Nezavisne Države Hrvatske.

Bezmało polovina jugoslovenskih Jevreja živela je na teritoriji NDH, njih oko 39.500, uglavnom u Zagrebu, Sarajevu i Osijeku. Najveći deo od oko 30.500 stradalih Jevreja iz NDH (ne računajući oko 1.800 izbeglica, koje su takođe stradale) izgubili su život u ustaškim logorima smrti, u Jasenovcu i Staroj Gradiški (oko 20.000), delom u drugim logorima i stratištima, dok je NDH u saradnji sa nemačkim predstavnicima, deportovala oko 5.000 Jevreja u nemačke logore smrti u Poljskoj.

Srbija je bila jedina jugoslovenska zemlja pod direktnom nemačkom vojnom okupacionom upravom. Na ovom području bilo je oko 16.600 Jevreja i oko 1.200 jevrejskih izbeglica. U masovnim streljanjima tokom ustanka u Srbiji do početka novembra 1941. godine ubijeni su gotovo svi Jevreji muškarci, a od 8. decembra iste godine preostali Jevreji; oko 6.400 žena, dece i staraca, bili su internirani u logor na beogradskom sajmištu. Oni su do 10. maja 1942. godine, ubijeni na najsvirepiji način: u kamionu - gasnoj komori. U okupiranoj Srbiji, ubijeno je ukupno 13.600 Jevreja iz Srbije i oko 1.200 jevrejskih izbeglica.

U delovima Jugoslavije okupiranim od Mađarske, uglavnom u Bačkoj, živelo je nešto preko 16.000 Jevreja. Mađarski vojnici su tokom januara 1942. godine, u masovnom zločinu u južnoj Bačkoj ("Raciji"), ubili i bacili pod led na Dunavu i Tisi 3. 809 lica, među njima i 1.068 Jevreja.

Posle nemačke okupacije Mađarske, 18. marta 1944. godine, mađarske vlasti su internirale Jevreje sa okupiranih područja i predale ih Nemcima, koji su ih deportovali u logor smrti Aušvic, gde su gotovo svi izgubili život. Sa mađarskog okupacionog područja u Jugoslaviji, život je izgubilo ukupno oko 14.000 Jevreja.

Na bugarskom okupacionom području u Jugoslaviji (veći deo Makedonije i jugoistočna Srbija) živelo je nešto manje od 8.000 Jevreja, uglavnom u Bitolju, Skoplju i Štipu. Pod pritiskom nemačkih predstavnika, 11. i 12. marta 1943. godine bugarske vlasti su internirale Jevreje sa okupiranog područja. Do kraja istog meseca Nemci su deportovali internirane Jevreje, njih 7.332 u logor smrti Treblinka, gde su gotovo svi ubijeni.

Protivjevrejske mere Italijana na okupiranim delovima Jugoslavije ograničavale su se na razne vidove diskriminacije, a internacija u logore nije imalo za cilj fizičko uništenje Jevreja. Na ovom području spas je potražilo nekoliko hiljada jevrejskih izbeglica, uglavnom iz NDH. Uz podršku predstavnika Trećeg rajha, hrvatske vlasti tražile su njihovo izručenje, ali bezuspešno. U proleće 1943. godine, Jevreji su većim delom internirani u logor na Rabu. Posle kapitulacije Italije, 8. septembra 1943. godine, najveći deo Jevreja sa italijanskog okupacionog područja je stupio u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije ili je evakuisan na slobodnu teritoriju i u Italiju. Preostali Jevreji, najvećim delom su deportovani u nemačke i hrvatske logore smrti, u kojima su gotovo svi stradali.

I pored ovako izrazito nepovoljnih okolnosti, jugoslovenski Jevreji su u značajnom broju učestvovali u Narodnooslobodilačkom ratu i pobjedi nad fašizmom. U članstvu Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije, bio je i znatan broj Jevreja, a i jevrejske omladinske organizacije bile su uglavnom levičarske. Uključivanje Jevreja u Narodnooslobodilačku borbu bilo je različito u pojedinim delovima Jugoslavije i zavisilo je od niza okolnosti. Među istaknutim organizatorima i rukovodiocima ustanka i nove revolucionarne vlasti bio je i znatan broj Jevreja.

Posle oslobođenja iz logora (na Rabu, u Boru), jevrejski zatočnici su se u velikom broju priključili partizanskim jedinicama. Posebno dragocen bio je doprinos Jevreja zdravstvenih radnika sanitetskoj službi Narodnooslobodilačke vojske i pozadine. Zajedno sa drugim zatočenicima, Jevreji su učestvovali u organizovanju otpora i bekstva iz zatvora i koncentracijskih logora u zemlji i van nje, kao i u Pokretu otpora u drugim zemljama.

Od 4.572 Jevreja učesnika Narodnooslobodilačkog rata, poginulo je 1.318. U Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije borilo se 2.993 Jevreja, od kojih je poginulo 722. Mnogi od njih bili su na istaknutim položajima u vojnim jedinicama. Najviše jugoslovensko ratno priznanje, Orden narodnog heroja, dobilo je i deset Jevreja. Među Jevrejima, koji su tokom rata sačuvali život, najveći broj preživeo je zahvaljujući jakom Narodnooslobodilačkom pokretu Jugoslavije, čijem organizovanju i uspehu su i sami dali značajan doprinos.

Omladinsko cionističko društvo u Skoplju
Zionist youth society in Skoplje